

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FƏLSƏFƏ İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

MƏLİKLİ GÜNEL QURBANƏLİ QIZI

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT
TƏHLÜKƏSİZLİYİNDƏ SOSIAL SİYASƏTİN
YERİ VƏ ROLU**

İxtisas: 5908.01 - Siyasi nəzəriyyə

**Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün
təqdim olunmuş dissertasiyanın**

A V T O R E F E R A T I

BAKİ-2016

Dissertasiya BDU-nun “Politologiya və sosiologiya” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

Siyasi elmlər üzrə elmlər doktoru, professor
Hadı Musa oğlu Rəcəbli

Rəsmi opponentlər:

Fəlsəfə üzrə elmlər doktoru
Rahid Süleyman oğlu Xəlilov

Siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru
Asif Adil oğlu Usubəliyev

Aparıcı təşkilat:

Bakı Slavyan Universiteti

Müdafiə « 15 _____ » 12 _____ 2016-cı il tarixində saat _____ da AMEA Fəlsəfə İnstitutunun nəzdindəki siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən D.01.115 Dissertasiya Şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Bakı şəhəri, Az -1143, H.Cavid prospekti 115, AMEA Fəlsəfə İnstitutu, IX mərtəbə, konfrans zalı.

Dissertasiya işi ilə AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat « _____ » _____ 2016-cı ildə göndərilmişdir.

**Fəlsəfə İnstitutunun
nəzdindəki D.01.115 Dissertasiya
Şurasının elmi katibi,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru:**

Sevinc Arif qızı HƏSƏNOVA

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Tədqiqatın aktuallığı. Qloballaşan müasir dünyada həyata keçirilən bütün sosial-siyasi proseslərin formaca mürəkkəb və məzmunca ziddiyyətli olduğu, dövlətlərin təhlükəsizliyinə regional və beynəlxalq səviyyədə yaranan təhdidlərin yeni xarakter aldığı, cəmiyyətin sosial-siyasi həyatına qeyri-hökumət təşkilatlarının və transmilli korporasiyaların təsirinin daha da artdığı bir dövrdə həyata keçirilən sosial siyasətin səciyyəvi xüsusiyyətləri həm nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyət kəsb edir. Mövcud siyasi sistemin sabitliyi, gücü, gələcək vəziyyəti bir sıra amillərlə bağlıdır. Bu amillərin içində ən güvənlisi sosial siyasət hesab edilir. Dövlətin sosial siyasəti onun öz vətəndaşları ilə bağlılığını sübut edən ən effektiv mexanizmdir. Dövlət öz müstəqilliyini məhkəmləndirmək, təhlükəsizliyini təmin etmək üçün həyata keçirdiyi sosial siyasət vasitəsilə cəmiyyətdə sosial bazanı daha da genişləndirir və vətəndaşlar arasında siyasi dəstək qazanır. Bu sahəni öyrənən alimlər qeyd edirlər ki, səmərəli sosial siyasət cəmiyyətin siyasi sabitliyinin təmin edilməsində ən güclü vasitədir. ABŞ-da, inkişaf etmiş Avropa ölkələrində yaranmış uzunmüddətli siyasi sabitlik məhz həyata keçirilən uğurlu sosial siyasət sayəsində mümkün olmuşdur. Bəzi ölkələrdə siyasi kataklizmlər, konfliktlər və s. yaradan amillərdən biri də sosial siyasətin düzgün formada həyata keçirilməməsidir.

XX əsrdə dünyanın iqtisadi həyatının beynəlmilləşməsi başər cəmiyyətinin inkişafının əsas hərəkətəverici qüvvəsi olmuşdur. Bu proseslərin dinamik inkişafı, xüsusən də informasiya sahəsində inqilabın olması, elmi-texniki tərəqqinin güclənməsi dünya dövlətlərinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və inkişafında yeni, qloballaşma proseslərinin genişləndiyi mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Cəmiyyətdə yaranan yeni siyasi münasibətlər və milli-azadlıq hərəkatı nəticəsində Azərbaycan Respublikası da Sovet İmperiyasından ayrılaraq öz müstəqilliyini bərpa etdi və suveren dövlət kimi yenidən dünya birliyinə daxil oldu. 1993-cü ildə Ümummilli Lider Heydər Əliyevin düşünülmüş və məntiqli siyasəti nəticəsində ölkəmizdə olan ağır ictimai-siyasi vəziyyət normal məcraya düşdü və iqtisadiyyatda irəliləyiş meyilləri artmağa başladı. Bütün sahələrdə yeni siyasi strategiya müəyyənləşdirildi, köklü islahatlar həyata keçirilməyə başlandı. Bütün bunlar Ulu Öndərin uzaqgörən siyasətinin nəticəsi kimi özünü göstərməyə başladı.

Həyata keçirilən bu tədbirlər ölkəmizdə təhlükəsizliyin təmin edilməsində sosial siyasətin təsirini öyrənmək üçün xüsusi maraq

doğurur. Bu tədqiqat işinin aktuallığını bir neçə konkret müddəalarla səciyyələndirmək olar:

- müasir dünyanın siyasi sferası uzun illər ərzində müxtəlif şəkildə formalaşmış, cəmiyyətin sosial təşkili formaları dəyişmiş, sosial siyasətin həyata keçirilmə mexanizmləri yeniləşmişdir. Bütün bunların ətraflı şəkildə öyrənilməsi həm də ölkəmizin dövlət təhlükəsizliyində əhəmiyyətli rol oynayan sosial siyasət kursunun əsas inkişaf istiqamətlərinin və perspektivlərinin müəyyən edilməsinə əhəmiyyətli təsir göstərir;

- XX əsrin 90-cı illərində dünyada baş verən qlobal dəyişikliklər, Sovet İttifaqının süqutu, yeni müstəqillik qazanan dövlətlərin təhlükəsizliyini təmin etmək zərurətinin yaranması yeni beynəlxalq aktorların meydana çıxması ilə nəticələndi. Eyni zamanda dövlətlərin daxili sabitliyini təhdid edən amillərin aradan qaldırılması üçün yeni və səmərəli sosial siyasətin həyata keçirilməsinə güclü ehtiyac yarandı;

- ölkəmiz müstəqillik əldə etdikdən sonra artıq sosial-iqtisadi sahədə də əsaslı dəyişikliklər baş verdi, sosial siyasətin yeni milli modeli yarandı. Hal-hazırda sosial sahənin güclü inkişafı bu modelin dinamik və progressiv olduğunu təsdiq edir. Bu sahədə aparılan araşdırmalar nəticəsində əldə edilən elmi-nəzəri biliklər qeyd edilən sosial siyasət modelinin daha təkmilləşdirilməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir;

- cəmiyyət üzvlərinin sosial rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi, yoxsulluğun azaldılması, məşğulluq probleminin həll edilməsi, sosial müdafiə və təminat sisteminin təkmilləşdirilməsi və s. ölkədə həyata keçirilən sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının əsas məqsədidir. Müstəqilliyin əldə edilməsindən sonra həyata keçirilən sosial siyasət tədbirləri 1995-96-cı illərdən sonra artıq öz müsbət nəticələrini göstərməyə başladı. Belə ki, əhəlinin sosial göstəricilərinin dinamikasında artımlar müşahidə edilməyə başlandı. Eyni zamanda bu istiqamətdə fəaliyyətin reallaşdırılması, müasir beynəlxalq normalara cavab verən sosial siyasət mexanizmlərinin yaradılması da ölkədə ümumi sosial durumun sabitləşməsinə əhəmiyyətli təsir göstərdi.

1993-cü ildə bünövrəsi Ümummilli Lider Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuş sosial siyasətin təkmilləşdirilməsi strategiyası onun layiqli siyasi varisi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir. Dövlətimizin başçısı cənab İlham Əliyev dövlət təhlükəsizliyimizin tələblərinə uyğun olaraq sosial siyasət kursunu yeni məzmun və keyfiyyətlə, uğurla reallaşdırır,

Azərbaycan vətəndaşlarının sosial təminatını fəal surətdə möhkəmlətmək üçün bütün qüvvələri səfərbər edir. Azərbaycan Respublikasında qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial təminatı ilə bağlı ölkə başçısı İlham Əliyev qeyd edir: “Qaçqın və məcburi köçkün soydaşlarımızın problemləri bizim üçün həmişə gündəlikdə duran bir nömrəli problemdir... Bizim qarşımızda duran ən vacib, ən önəmli məsələ Azərbaycan torpaqlarının işğalçı qüvvələrdən təmizlənməsi, soydaşlarımızın, qaçqın-köçkün bacı-qardaşlarımızın öz doğma torpaqlarına qayıtmasıdır. Bizim qarşımızda duran bundan başqa, bundan daha önəmli vəzifə yoxdur. Çünki bütün başqa məsələlər öz həllini tapır və tapacaqdır. ..7 rayon qeyd-şərtsiz qaytarılmalıdır, eyni zamanda, azərbaycanlılar Dağlıq Qarabağa, o cümlədən Şuşaya qayıtmalıdırlar¹.

Müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkəmiz artıq suveren dövlət kimi öz təhlükəsizliyini təmin etmək, müstəqil siyasət yeritmək imkanı qazandı. Bu imkandan istifadə edilməsi, müstəqil daxili və xarici siyasətin həyata keçirilməsi Ümumilli Liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Problemin işlənmə dərəcəsi. Ümumiyyətlə, elmi ədəbiyyatlardan aydın olur ki, müxtəlif dövrlərdə ayrı-ayrı alimlər öz araşdırmalarında sosial siyasət fenomeninin öyrənilməsinə böyük yer vermişlər. Ölkəmizdə də sosial siyasət və onun müxtəlif sahələrinin öyrənilməsi üçün araşdırmalar aparılmışdır. Dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsində sosial siyasətin yeri və rolunun araşdırılması isə ölkəmizdə xüsusi tədqiqat mövzusu olmamışdır. Lakin dünya alimləri tərəfindən sosial siyasət fenomeni çox geniş şəkildə tədqiq edilmişdir.

İstər Avropa, istər keçmiş sovet məkanında sosial siyasətin nəzəri və praktik problemləri müxtəlif alimlər tərəfindən araşdırılmışdır. Rusiya alimlərindən Q. V. Blumer, V. Minina, P. Pavlenok, S.A. Anisimova, Y.İ.Xolostova, Q.İ Klimantova, Y.S.Kadomseva, S.N. Smirnov, T.Y. Sidorina² və başqa alimlər sosial siyasət, onun məzmun-

¹ Qaçqın və məcburi köçkünlərə Prezident qayğısı. Qaçqınlar və Məcburi Köçkünlərin İşləri Üzrə Dövlət Komitəsi. Bakı:İndiqo,2009 s. 5

² Блумер Г. Социальная проблема как коллективное поведение// Контексты современности 2: Хрестоматия. 2-е изд. перераб. и доп. Павленок П. Д. Теория, история и методика социальной работы. // Избран, работы 1991-2005 гг. М.: 2006, с. 497; Анисимова С. А., Холостова Е. И., Климантова Г. И. Социальная политика. М.: 2011, 367 с.; Кадомцева Ю. С. Социальная политика и население / С. Кадомцева

mahiyyəti barədə zəngin fikirlər irəli sürmüşdür. V. Rimskinin “İctimai elmlər və müasirlik” elmi məqalələr toplusunda dərc etdirdiyi “Sosial siyasət sosial problemlərin həlli metodu kimi” mövzusunda apardığı tədqiqat işi sosial siyasət mövzusunun daha da obyektiv araşdırılmasında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Qərb alimlərindən B.Zombart, B.Dekon, A. Gosta, G. Barrov, J.Vallis, Ş.Berman, P. Konrad, J.Fullis, C.Meyer, N. Luhmann³ və başqaları ayrı-ayrı dövlətlərdə həyata keçirilən sosial siyasətlə bağlı qanunvericilik aktları, bu zaman əhalinin rifah tərzinin yaxşılaşmasını nəzərdə tutan digər tədbirlər, onların əhəmiyyəti, müvafiq istiqamətdə səhiyyə və təhsil sahəsindəki islahatlara münasibətini bildirmişlər.

Türk tədqiqatçılarından Ö.Z.Altan, E. Bedir, A.Yusuf, T.Aysen, M. Özaydın, B. Metin. H.Y.Ersöz, Ş.Koçyıldırım⁴və başqaları əhalinin sosial rifahının yaxşılaşdırılması üçün sosial siyasətin həyata

//Экономист. 2006, № 7. с. 48-58; СмирновС. Н.,Сидорина Т. Ю. Социальная политика. Москва, ИздательскийдомГУВШЦЭ, 2004, 430 с.

³ Barrow Georgia M. Aging, the Individual, and Societ....sixth edition., -6 th ed. copyright 1996 by West Publishing Company, Printed in the USA; Luhmann Niklas Sosial systems translated by John Bednarz, Jr., with Dirk Baecker foreword by Eva M. Knodt Stanford university press Stanford, California 1995;Macions J.J. Seventh edition sociology Printed in the United States of America 1998; Marcou.Regionalization for Development and Accession to the European Union.,A.Comparative Perspective – Budapest.,OSI|LGI,2002; Meyer Carol H., Social workpractice second edition copyright 1976 by the free press A division of Macmillan publishing Co., inc. Rubington E., Weinberg M. S. (eds). The Study of Social Problems: Seven.Perspectives. N. Y.: Oxford University Press, 2003;The ABC of Community Law by dr Klaus-Dieter Borchardt official publications of this publication 2000; Wallis J. Federal policy in local context: ruzzluy through the political economy of paradigmatic policy reform; //Policy studies rewiew produced by the university of Tennessee energy, environment and resources center vol 18:1 (spring 2001) 131-162

⁴Altan Ö.Z. Sosyal Politika.Anadolu Universitesi, 2006;BedirE., Yusuf Alper, Aysen Tokol, Mehmet Merve Özaydın, Banu Metin. Sosyal politika, Anadolu Universitesi yayini no: 2628, 2011;Ersöz H. Y. Sosyal politikada yerleşme. İstanbul ,2011;Haydar Aliyev və Azərbaycanda yeni devlet kuruculuğu (1993-2003) İstanbul, 2008; Koçyıldırım Ş. Bölgesel kalkınmma sürecinde sosyal hizmet, Sosyal hizmet simpozyomu. Ankara, 1999; ÖzdemirS. Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti. İstanbul ,2007,Tortop N, Eyüp G. İşbir, Burhan Aykaç, Hüseyin Yayman M.Akif Özer Yönetim Bilimi. Ankara, 2012

keçirilməsinin davamlı olması, sosial siyasət aparılarkən ədalətə üstünlük verilməsinin zəruriliyini önə çəkmişlər.

Azərbaycanın görkəmli dövlət və elm xadimləri də bu məsələlərlə bağlı elmi araşdırmalar aparmış və dəyərli monoqrafiyalar çap etdirmişlər. Böyük idarəçilik təcrübəsi olan akademik R.Ə. Mehdiyevin son illər ardıcıl surətdə çap etdirdiyi kitablarını məhz bu qəbildən hesab etmək mümkündür. Onun yazmış olduğu “Azərbaycanın inkişaf dialektikası”, “Azərbaycan: tarixi irs və müstəqillik fəlsəfəsi”, ”XXI əsrdə milli dövlətçilik”, ”Azərbaycan: qloballaşma dövrünün çağırışları. Ötən dərslər, müasir reallıqlar və gələcək perspektivlər”, “Gələcəyin Strategiyasını Müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti”⁵ və s. adlı kitablarında ölkədə sosial siyasət kursunun təkmilləşdirilməsi məsələləri ilə bağlı öz tövsiyələrini verir. Azərbaycan Respublikasının qanunverici orqanı olan Milli Məclisin Sosial siyasət daimi komissiyasının sədri, siyasi elmlər doktoru Hadı Rəcəblinin “Azərbaycan Respublikasının sosial siyasətinin transformasiyası və komparativ təhlili”adlı monoqrafiyasında, həmçinin “Azərbaycan Respublikasının sosial müdafiə sistemi”⁶ kitabında da ölkədə sosial siyasi durum, cəmiyyətin sosial inkişafının gücləndirilməsi üçün mövcud mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi yolları, dövlətin sosial sabitliyinin təmin edilməsinin nəzəri-metodoloji aspektləri, sosial sahədə hüquq və azadlıqların qorunması və s. bu kimi sosial məsələlər öz əksini tapmışdır.

Professor M.Əliyev sosial siyasəti sosial təminat hüququ çərçivəsində öyrənmiş, insanların pensiya təminatı və onun mütləq və nisbi səviyyəsi, sosial xidmətlər, dövlət yardımları, məcburi köçkünlərin sosial müdafiəsi, qısamüddətli və uzunmüddətli kompensasiyalar haqqında fikirlərini bölüşmüşdür⁷.

⁵ Mehdiyev R.Ə. Azərbaycanın inkişaf dialektikası. Bakı: Əbilov, Zeynalov və oğulları mətbəəsi, 2000, 286 s.; Azərbaycan: qloballaşma dövrünün tələbləri. Bakı: XXI-YNE, 2005, 464 s.; Azərbaycan: tarixi irs və müstəqillik fəlsəfəsi. Bakı: Azərbaycan Milli Ensiklopediyası nəşriyyatı, 2001, 273 s.; XXI əsrdə Milli Dövlətçilik Bakı: XXI- Yeni Nəşrlər Evi, 2003.-248 s.; Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti. Bakı: “Şərq-Qərb”, 2008, 216s.

⁶ Rəcəbli H. Azərbaycan Respublikasının sosial müdafiə sistemi. Bakı: “MBM” nəşriyyatı, 2012, 408 s.; Rəcəbli H. Azərbaycan Respublikasının sosial siyasətinin transformasiyası və komparativ təhlili. Bakı, Gənclik, 2003, 371 s.

⁷ Əliyev M. N. Sosial təminat hüququ. Bakı, Adiloğlu, 2007, 464 s.

Professor R.Həsənov sosial siyasəti ictimai münasibətlər sistemində tədqiq etmiş, sosial siyasətin reallaşdırılması prinsipləri və beynəlxalq hüquqi əsasları haqqında təhlil işi, əhalinin sosial müdafiəsi, təhsil, mənzil və səhiyyə siyasəti barədə araşdırmalar aparmış, müasir sosial hərəkətlər və ictimai təşkilatları sosial siyasətin subyekti kimi təhlil etmişdir⁸.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini dövlətlərin reallaşdırdığı sosial siyasət, bu siyasət çərçivəsində həyata keçirilən bütün tədbirlər təşkil edir. Tədqiqatın predmetini isə dövlət təhlükəsizliyinin təminində sosial siyasət proseslərinin öyrənilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Aparılan tədqiqatın məqsədi mövzunun öyrənilməsi zamanı sistemli və kompleks yanaşmadan istifadə etməklə sosial siyasətin təkmilləşdirməsi və gücləndirilməsi yollarının təhlilini həyata keçirməkdir. Eyni zamanda sosial siyasətin nəzəri-metodoloji problemlərinin öyrənilməsi, inkişaf meyillərinin araşdırılması da tədqiqatın məqsəd və vəzifələri sırasına daxildir.

Sosial siyasətin öyrənilməsi zamanı qarşıya qoyulan məqsədə çatmaq üçün bir sıra işlərin həyata keçirilməsi vacibdir:

- Sosial siyasətin yaranması, tarixi, keçdiyi inkişaf yolu, vəzifələrinin və mexanizmlərinin araşdırılması;

- Cəmiyyətin sosial sabitliyini təmin edilməsi barədə formalaşan təsəvvürlərin inkişafı və təhlil edilməsi;

- Cəmiyyətin milli rifahının yüksəldilməsinə mane olan amillərin müəyyən edilməsi və aradan qaldırılması yollarını göstərmək;

- Ölkə vətəndaşlarının sosial vəziyyətinin əsas inkişaf istiqamətlərini və xüsusiyyətlərini öyrənmək;

- Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən uğurlu sosial siyasətin müəyyən edilməsində Ümummilli Liderimizin rolunun tədqiq edilməsi.

- Bütün qeyd edilənlərin həyata keçirilməsi nəticəsində əldə edilən nəticələri ümumiləşdirmək, onlar əsasında bu sahənin daha da inkişafı üçün nəzəri və praktiki tövsiyələri irəli sürmək.

Tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsasları. Ümummilli Liderimiz Heydər Əliyev və Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin sosial siyasətlə bağlı irəli sürdüyü konsepsiyalar, həyata keçirdikləri tədbirlər, eyni zamanda sosial siyasətlə bağlı olan klassik və

⁸Həsənov R.M. Sosial siyasət. Bakı, Avropa, 2016, 310 s.

müasir nəzəriyyələr aparılan tədqiqatın nəzəri-metodoloji əsaslarını təşkil edir. Ümumiyyətlə tədqiqatın aparılmasında sistemli yanaşma prinsipi tətbiq olunaraq siyasi təhlilin analiz və sintez, müqayisəli, statistik təhlil, struktur-funksional analiz metodlarından istifadə edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının sosial təminat hüququnda əsas tədqiqat metodları kimi sistemli təhlil, normativ, elmi və praktiki materialların ümumiləşdirilməsi, tarixi yanaşma, xüsusi hüquqi eləcədə müqayisəli hüquqşünaslıq, məntiqli, texniki-hüquqi və s. istifadə edilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Ümumiyyətlə tədqiqatın elmi yeniliyini müəyyən etmək üçün ilk növbədə problemin qoyuluşuna diqqət yetirmək lazımdır. Bu tədqiqat işinin yeniliyi isə ondan ibarətdir ki, Azərbaycanın siyasi elmi üçün aktual olan, kifayət qədər araşdırılmayan dövlət təhlükəsizliyində sosial siyasətin yeri və rolu problemi bu dissertasiyada ətraflı şəkildə araşdırılmışdır. Konkret olaraq mövzunun elmi yeniliyini bir neçə müddəada qeyd etmək mümkündür:

- dissertasiyada həyata keçirilən uğurlu sosial siyasətin müsbət nəticələri ölkəmizin sosial-siyasi inkişafının göstəriciləri kimi ətraflı araşdırılır.

- dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsində sosial siyasətin vəzifələri və funksiyaları tədqiq edilir.

- ölkəmizdə sosial sabitliyə nail olunması üçün müəyyən edilmiş sosial siyasət strategiyası və bu strategiyanın həyata keçirilməsində Ümumilli liderimiz Heydər Əliyevin rolu tədqiq edilir.

- sistemli yanaşma prinsipinə müvafiq olaraq ölkəmizin sosial siyasətinin prioritet istiqamətləri ətraflı şəkildə öyrənilir.

- Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münafişəsi nəticəsində ölkə iqtisadiyyatında dəymiş ziyanların aradan qaldırılması, aparılan məqsədyönlü sosial-iqtisadi islahatlar analiz edilir.

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, qoyulan problem sistemli yanaşma əsasında kompleks şəkildə araşdırılmışdır. Dissertasiyadan, onun əsas elmi və nəzəri müddəalarından bu problemlə əlaqədar aparılan araşdırmalarda, elmi konfransların keçirilməsində, ali məktəblərdə bu sahənin tədrisində və s. istifadə oluna bilər.

İşin aprobasiyası. Dissertasiya işinin əsas müddəaları müəllifin Azərbaycanda və xaricdə nəşr etdirdiyi elmi məqalələrdə öz əksini tapmışdır. Müxtəlif elmi jurnallarda çap edilmiş məqalə və tezislər tədqiqatın ümumi məzmununu əhatə edir. Dissertasiya işi Bakı Dövlət Universitetinin “Politologiya və Sosiologiya” kafedrasında müzakirə edildikdən sonra müdafiəyə məsləhət görüldü.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, doqquz yarımfəsil, nəticə və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN QISA MƏZMUNU

Dissertasiya işinin ilk fəslı **“Sosial siyasətin nəzəri-metodoloji aspektləri”** adlanır. Birinci fəslin **“Sosial siyasətin tarixi inkişafı və sosial sabitlik anlayışı”** adlı ilk yarımfəslində sosial siyasətin yaranması və keçdiyi inkişaf tarixi, sosial sabitlik, sosial rifah, sosial ədalət, anlayışları araşdırılmış, bu sahələrdə ölkəmizdə həyata keçirilən işlər barədə geniş məlumat verilmişdir.

Qeyd edək ki, cəmiyyətdə mövcud olan siyasi şüurun ictimai həyat hadisələrinə münasibəti sosial-siyasi proseslər haqqında fikirlərin yaranmasına səbəb olmuşdur. Sosial siyasətdən danışarkən ən əvvəl sosial siyasət haqqında ideyaları tarixinə nəzər salmaq lazımdır.

Sosial siyasətin nisbətən gənc olmasına baxmayaraq (sosial nəzəriyyənin bir bölməsi kimi, eləcə də sosial üstünlük kimi - dövlətin daxili siyasəti) sosial siyasətin konseptual əsasları yüz illər boyu bünövrəsi qoyulmuşdur⁹.

Hələ qədim dövrdə sosial-siyasi təlimlər Babilistanda, Hindistanda, Misirdə, Çində, Yunanıstanda, Romada, Şərqdə və digər ölkələrdə yaranmışdır. E.ə. IV-III minillikdə Misirdə siyasi hadisələr Allahın iradəsinin təzahürü kimi təsəvvür olunurdu. Hindistanda isə sosial-siyasi ideyalar buddizm və brahmanizm ideologiyasından qaynaqlanırdı. Qədim Yunanıstanda formalaşan sosial siyasi ideyalar isə bir neçə istiqamətdə inkişaf etmişdir. IV əsrdə Demosfen sosial ədalət ideyasını irəli sürmüş, dövlətin idarə edilməsində ədalət prinsipinə əsaslanmağın vacib olduğunu qeyd etmişdir. Yunan sosial-siyasi fikrinin digər nümayəndəsi Aristotel isə dövlət, hakimiyyət və digər sosial hadisələrin təbiətin qanunauyğunluqları nəticəsində yarandığı ideyasını irəli sürürdü.

XVIII əsrin fransız filosoflarından olan Ş.L.Monteskye, M.Volter, D.Didro, R.Holbax, C.Lametri, J.J.Russo və başqaları hakimiyyət bölgüsünə dair mühüm sosial ideyaları, ictimai sazişdən yaranan dövlət barədə, insanın təbii hüquqları kimi mülkiyyət azadlığı və təhlükəsizlik

⁹СмирновС. Н., Т. Ю. Сидорина. Социальная политика издательский дом ГУ ВЦЭ, Москва 2004. с. 122,123

hüququ barədə, söz, fikir və vicdan azadlığı barədə və xalqların qeyri-məhdud suvereniteti barədə fikirlər inkişaf etdirmişlər¹⁰.

XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri artıq sosial-siyasi fikir tarixində yeni meyillər yaranmağa başladı. Bu dövrdə sosialist, sosial-demokrat və bolşevizm ideologiyası üstün yer tuturdu. Həmin dövrdə Azərbaycanda da sosial-siyasi və ədəbi fikir yeni mərhələyə qədəm qoymuşdur. Həmin dövrün sosial-siyasi fikrinin görkəmli nümayəndələri M. Ə. Sabir, C. Məmmədquluzadə, N. Nərimanov, M. Ə. Rəsulzadə və başqaları idilər. Onların sosial siyasi baxışlarında sosial ədalət və bərabərlik ideyaları əsas yer tuturdu.

Müasir dövrdə sosial siyasətin həyata keçirilməsində əsas məqsəd sosial sabitliyə nail olmaq və bu sabitliyi qoruyub saxlamaqdır. Müxtəlif siyasi subyektlər arasında sistemli əlaqələrin mövcudluğu, onun üçün müəyyən bütövlük və üzərinə qoyulmuş vəzifələri səmərəli həyata keçirmək qabiliyyəti sosial sabitlik anlayışının əsas xarakterləri hesab edilir. Siyasi sabitlik daxili və beynəlxalq-siyasi sabitlik olmaqla iki yerə ayrılır. Siyasi sistemlərə daxil olan subyektlərlə əlaqədar olaraq bu sistemlərin spesifikasiyası müəyyən edilir.

Dövlətin daxili siyasi sabitliyinin ən əsas subyektləri kimi dövlət və cəmiyyətin siyasi özəkləri çıxış edirlər. Bu subyektlərin fəallığından asılı olaraq hər iki tərəf siyasi prosesin yalnız subyektləri rolunda deyil, eyni zamanda obyektləri kimi də çıxış edə bilər. Daxili siyasi sabitlik sisteminin bir neçə prinsipial xüsusiyyətləri vardır. İlk öncə burada iki başlıca siyasi subyekt vardır: dövlət və cəmiyyət. Dövlətin daxili siyasi sabitliyini təşkil edən subyektlərinin bu cür təsnif edilməsi bu subyektlər arasında olan əlaqələrin xarakterinin regional və beynəlxalq siyasi sistemləri təşkil edən subyektlər arasındakı əlaqələrinin xarakteri ilə müqayisə etdikdə birincinin keyfiyyətə fərqləndiyinə əmin oluruq. Ümumiyyətlə dövlət və cəmiyyət bir-birinə hiss ediləcək dərəcədə təsir göstərirlər. Dövlət və cəmiyyətin keyfiyyət xüsusiyyəti, ilk öncə bu qarşılıqlı təsir nəticəsində formalaşır.

Bütün müasir cəmiyyətlərdə olduğu kimi ölkəmizdə də vətəndaşların sosial prioritetləri vacib məsələlərdəndir. Bu prioritetlərin həlli sosial siyasətin mühüm istiqaməti olub, onun ən ümdə vəzifələrindən birini təşkil edir. Vətəndaşların sosial prioritetləri ilk növbədə əhalinin həyat şəraitinin yüksəldilməsi, bu istiqamətdə nəzərdə tutulan bütün tədbirlərin həyata keçirilməsidir. Sosial prioritetlər

¹⁰ Бабосов Е. М. Общая социология: Учеб. пособие для студентов вузов./«ТетраСистемс», 2004. с. 53

sırasına ilk növbədə təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və digər xidmətlər, maddi təminatlar, sosial yardımlar, müavinətlər, təqaüdlər və s. daxildir. Qeyd edilən sahələrin inkişafına vəsaitlər ayrılır, təhsil və mədəniyyət obyektləri, səhiyyə ocaqları inşa edilir, müasir avadanlıqlarla təchiz edilir, bir sözlə bu istiqamətdə ölkədə geniş miqyaslı və davamlı tədbirlər həyata keçirilir.

Qeyd edilən fəslin ikinci yarım fəslı **“Sosial siyasət: vəzifələri və reallaşdırma mexanizmləri”** adlanır. Bu yarım fəsildə sosial siyasət fenomeninin öyrənməsinin nəzəri və metodoloji yönəri araşdırılır, sosial siyasətin vəzifə və mexanizmləri tədqiq edilir. Eyni zamanda sosial fəaliyyət, sosial problemlər, onların öyrənilməsi və aradan qaldırılması yolları, sosial iştirakçılıq, könüllülük fəaliyyəti, sosial iş və s. barədə ətraflı araşdırma aparılmışdır.

Cəmiyyətdə sosial siyasi fəaliyyət peşəkar və qeyri-peşəkar səviyyədə həyata keçirilir. Qeyri-peşəkar fəaliyyətə könüllülük və qarşılıqlı dəstək qruplarının fəaliyyəti aid edilir. Bu isə cəmiyyətdə mövcud olan ayrı-ayrı subyektlərin fəaliyyətinin ayrılmaz hissələrindən biridir.

Sosial fəaliyyətin olduğu cəmiyyətdə daim sosial problemlər də mövcud olur. Cəmiyyətin sosial həyatında yaranan problemlərin mürəkkəbliyi üç əsas səviyyədə müəyyən edilir.

- Mikro səviyyə - Mikrosəviyyədə baş verən sosial problemlər kişik və tez həll olunandır. Bu yalnız müəyyən çərçivədə baş verir vaxtında aradan qaldırılırsa irimiqyaslı mənfi nəticələr vermir.

- Mezo səviyyə - mikor səviyyədə olan problemlərin həll edilməməsi nəticəsində bu problemlər mezo səviyyəyə keçərək daha böyöl problemlərə yol açır, problemi daha böyük sferaya daşıyır.

- Makro səviyyə - bu problemlər isə daha böyük müstəvidə yaranır və onun həlli sırf sosial idarəetmədə köklü dəyişikliklərin olmasını tələb edir.

Cəmiyyətdə həyata keçirilən sosial siyasətin praktiki fəaliyyəti çoxşaxəlidir. Sosial siyasət fenomeni özündə cəmiyyətin təşkilinin fərd və sosial qrup səviyyəsində bir sıra prosesləri birləşdirir. Bunlara şəxsiyyət və cəmiyyəti təşkil edən qruplar arasındakı sosial münasibətlər, cəmiyyət həyatında baş verən konfliktlərin həll edilməsi, cəmiyyət üzvlərinin şəxsi ehtiyaclarının ödənilməsi, onlara sosial məsləhətlərin verilməsi və s. daxildir. Şəxsiyyət və qruplar arasındakı münasibətlərin tənzimlənməsi cəmiyyətin təşkilində əsas amil hesab olunur. Belə ki, cəmiyyət sırf insanlar arasındakı münasibətlər sferası olduğu üçün bu münasibətlərin təkmil olması vacibdir. Sosial xidmətin təşkili

cəmiyyətdə sosial tələbatların ödənilməsi sahəsində vətəndaşlara göstərilən təhsil, səhiyyə, mədəni və s. sahədə xidmətləri özündə ehtiva edir. Sosial xidmətlər ictimai və ya özəl sahənin himayəsi altında göstərilərsə də əsas məsələ göstərilən xidmətin hansı yollarla geniş tərkibdə formalaşmasını və təmin edilməsini yaratmaqdır¹¹.

Birinci fəslin sonuncu, üçüncü yarım fəslə isə **“Sosial siyasət dövlətin başlıca istiqamətlərindən biri kimi”** adlanır. Bu yarım fəsildə dövlət anlayışı, bu anlayış barədə müxtəlif dövrlərdə formalaşan fikirlər, dövlətin obyekt və subyekt, dövlətin funksiyaları, dövlət idarəetmə formaları və s geniş şəkildə araşdırılmışdır. Eyni zamanda dövlət sosial siyasəti həyata keçirən başlıca subyekt kimi tədqiq edilmişdir.

Siyasətin başlıca subyekt olan dövlətin fəaliyyəti mahiyyət etibarı ilə siyasətin mövcudluq formasını ifadə edir.

Ümumiyyətlə, müasir dövrdə dövlət anlayışının tədqiqinə bir neçə aspektdən yanaşılır:

- İlk yanaşma antik dövrlərdən başlamış və bu gün də qalmaqdadır. Qədim dövrlərdə dövlətə vətəndaşların və cəmiyyətin həyatını tənzimləyən bir quruluş kimi baxılırdı. Getdikcə dövlətin elmi-fəlsəfi mahiyyəti üzə çıxdıqca bu baxışların mahiyyəti də dəyişdi və elmi araşdırmalar genişləndi. Bəzi ədəbiyyatlarda bu yanaşma siyasi-fəlsəfi və siyasi – elmi yanaşma kimi də qeyd olunur.

- Digər bir yanaşmada əsasən sinfi fərqlər önə çəkilir, sinflərin öz siyasi, iqtisadi, sosial və s. maraqlarını təmin etmək üçün dövlətdən istifadə etdiyi qeyd edilir.

- Üçüncü yanaşmada isə dövlət quruluşunun təşkilati struktur sistemi təhlil edilir, idarəetmədə, cəmiyyətin həyatında əsas rol oynayan təşkilatların, qurumların formalaşma ənənələri, onların işləmə mexanizmləri nəzərdən keçirilir.

Dövlətlərin idarə edilməsində rejimin siyasi xarakteri başlıca rol oynayır. Siyasi rejimlər də siyasi ideologiyaların müxtəlifliyi nəticəsində formalaşır:

Totalitar siyasi rejim: - “totalis” latın sözü olub bütöv, tam mənasında işlədilir. Totalitarizm anlayışını ilk dəfə Mussolini işlədib. Bu rejimlərin hakim olduğu dövlətlərdə cəmiyyətin bütün sahələrində sərt dövlət nəzarəti hökm sürür.

¹¹ Gilbert Neil and Paul Terrell. Dimensions of social welfare policy Sixth Edition/ Copyright 2005, Printed in the United States of America.p.168

Avtoritar siyasi rejimlər: - Avtoritarizm hələ qədim dövlətlərin (Antik Yunanıstan, Qədim Roma, Misir və s.) yarandığı vaxtlarda ayrı-ayrı formalarda mövcud olmuşdur. Hakimiyyət, təzyiq mənasını ifadə edib, bir nəfərin və ya bir qrupun hakimiyyətinə əsaslanan diktaturadır.

Demokratik siyasi rejimlər: - demokratiya xalq hakimiyyəti deməkdir və bu rejimlərin xarakterik xüsusiyyəti xalqın idarəçiliyinə əsaslanmasıdır¹².

Amma demokratik cəmiyyətlərin nümayəndələri isə demokratik cəmiyyətlərin verdikləri qərar və ya qərar qəbul etdikdə nadir hallarda birbaşa iştirak edirlər¹³.

Dövlətin sosial siyasəti konstitusiyaya və yaradılmış qanunvericilik bazasına uyğun olaraq sosial öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə və vətəndaşların sosial hüquqlarının möhkəmlənməsinə yönəldilmiş iqtisadi siyasətinin tərkib hissəsidir.¹⁴ Demokratik rejimlərdə sosial siyasət yalnız və yalnız vətəndaşlarının sosial rifah halının yüksəldilməsinə və insanların layiqli həyat şəraitinə nail olmaqdan ibarətdir. Bunun üçün dövlət sərvətlərin bölünməsində, əməyin ödənilməsində, sosial islahatların həyata keçirilməsində, insanların sosial müdafiəsinin təşkil edilməsində sosial ədalət prinsipinə əsaslanır.

Dissertasiyanın ikinci fəslə **“Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra ölkədə sosial vəziyyətin əsas xüsusiyyətləri”** adlanır. Bu fəslin **“Müstəqillik dövründə Azərbaycan Respublikasının sosial siyasəti”** adlı birinci yarımfəslində müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizin üzləşdiyi çətinliklər, torpaqlarımızın işğal edilməsi və daxili çəkişmələr nəticəsində yaranan sosial böhran geniş şəkildə tədqiq edilmişdir. Eyni zamanda Ümumilli Liderimizin hakimiyyətə qayıdışından sonra ölkədə baş verən əsaslı dönüş, Ulu Öndərin ölkədəki mövcud sosial-iqtisadi, siyasi problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində həyata keçirdiyi uğurlu siyasət barədə geniş araşdırma aparılmışdır. Ümummilli Lider H.Əliyev deyirdi: “Müstəqilliyin əldə olunması nə qədər çətindirsə, onun saxlanması, daimi, əbədi olması bundan da çətinir”¹⁵.

¹² Macions J.J. Seventh edition sociology. Printed in the United States of America 1998, p.430

¹³ Macions J.J. Seventh edition sociology. Printed in the United States of America 1998, p.430

¹⁴ Mehdiyev R.Ə. Vətəndaş cəmiyyətinə yol açan ideyalar. Bakı: CBS. 2006, 583 s.

¹⁵ Əliyev Heydər. Müstəqillik yolu. Bakı: Azərbaycan universiteti nəşriyyatı, 1997, s.7

Qeyd edək müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkəmizdə sosial siyasətin formalaşması üç mərhələdən keçmişdir. Birinci mərhələ 1991-1993-cü illəri əhatə edir ki, bu dövrdə sosial siyasət bərbad vəziyyətdə idi. İkinci mərhələ isə 1993-1995-ci illəri əhatə edir. Bu dövrdə Heydər Əliyevin yenidən hakimiyyətə qayıtması nəticəsində ölkədəki müharibə vəziyyətinə son qoyuldu, atəşkəs imzalandı və ölkənin inkişafına əlverişli şərait yarandı. Üçüncü mərhələ isə 1995-ci ildə başladı elə həmin ildən etibarən sosial sahədə ciddi irəliləyişlərə nail olundu. Ümumiyyətlə, 1993-cü ildən etibarən Azərbaycan Respublikasında həyata keçirilən uğurlu sosial siyasət nəticəsində ölkəmiz qısa zaman müddətində böyük inkişaf yolu keçmiş və böyük sosial nailiyyətlər qazanmışdır. Bu sırada qaçqın və məcburi köçkünlərin sosial şəraitinin yaxşılaşdırılması, mənzil-məişət problemlərinin həll olunması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər son illər bu sahədə böyük uğurlara şərait yaratmaqla Azərbaycan hökumətinin qarşısında duran prioritet vəzifələrdən birinə çevrilib. Qaçqın və məcburi köçkünlərin məskunlaşdıqları ərazilərdə sosial infrastrukturun, kommunal xidmət sektorunun inkişaf etdirilməsi bunun ən bariz nümunəsidir. Bu sahədə sistemli tədbirlər həyata keçirərək qaçqın və məcburi köçkünlərin enerji, su, işıq, qaz və digər kommunal xidmətlərlə əhatə olunmaları üçün məqsədyönlü işlərin görülməsi də hökumətin qarşıda duran vəzifələrə, həmçinin, taleyinə qaçqınlıq və məcburi köçkünlük yazılmış soydaşlarımıza nə qədər həssaslıqla yanaşdığını sərgiləyir. Eyni zamanda, qaçqınların səhiyyə, təhsil xidmətləri ilə təmin edilməsi, onların üzləşdikləri problemlərin həlli üçün ardıcıl tədbirlərin həyata keçirilməsi daim dövlət tərəfindən diqqət mərkəzində saxlanılmışdır.

Dissertasiyanın bu fəslinin ikinci yarım fəsləli **“Milli rifah səviyyəsinin inkişaf problemləri”** adlanır. Bu yarım fəsildə ölkədə sosial vəziyyətin və rifahın inkişafına mane olan əsas problemlər önə çəkilmiş, bu maneələrin aradan qaldırılması və rifah səviyyəsinin yüksəldilməsi istiqamətində həyata keçirilən sosial islahatlar araşdırılmışdır. Eyni zamanda işsizlik, yoxsulluq və bu kimi digər sosial problemlərin aradan qaldırılması məqsədilə həyata keçirilən tədbirlər barədə məlumat verilmişdir.

Müstəqilliyin itirilməsi, dövlətin məhv olma təhlükəsi real xarakter almışdı. Azərbaycanın dövlət müstəqilliyi artıq “olum, ya ölüm” dilemması qarşısında idi¹⁶. Yalnız ümummilli lider Heydər Əliyevin

¹⁶ Mehdiyev R.Ə. Milli məfkurə, dövlətçilik, müstəqillik yolu ilə. I cild, “Şərq-Qərb”, Bakı: “XXI- Yeni Nəşrlər Evi”, 2006, s. 531

1993-cü ildə siyasi hakimiyyətə qayıdışı ilə müharibəyə və ölkədəki xaosla son qoyuldu. Müstəqilliyin yeni sosial-siyasi, strateji stimulları yaradıldı, o cümlədən uğurlu sosial siyasət strategiyası müəyyən edildi. Bütün bunlar isə Ümumilli lider, dahi siyasətçi Heydər Əliyevin uzaqgörən siyasətindən qaynaqlanırdı.

Hal-hazırda ölkədə bütün sahələrin inkişafına böyük diqqət göstərilir və vətəndaşların rifah halının gücləndirilməsi üçün zəruri tədbirlər həyata keçirilir. Bir sözlə dövlət milli rifahın inkişafına mane olan amilləri aradan qaldırmaq üçün bütün gücü ilə fəaliyyət göstərir, əlində olan siyasi, iqtisadi, sosial resurslardan istifadə edərək rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə çalışır. Ölkədə vətəndaşların həyat səviyyəsinin inkişafı, əmək qabiliyyətli insanlara öz əməyi və əziyyəti müqabilində dəyərin verilməsi, insanların özünün və ailəsinin maddi cəhətdən təmin etmə imkanlarına sahib olması və s. bu kimi məsələlər sosial siyasətin başlıca məqsədlərindən hesab edilir. Bundan başqa dövlət əlillər, qaçqın və məcburi köçkünlər, çoxuşaqlı və aztəminatlı ailələr, əmək qabiliyyəti olmayan vətəndaşlar qarşısında bir sıra sosial öhdəliklərə malikdir ki, bu öhdəliklərin də yerinə yetirilməsi bu təbəqədən olan vətəndaşların rifah səviyyəsini yüksəldir.

İkinci fəslin **“Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının sosial vəziyyətinin əsas xüsusiyyətləri”** adlı son yarımfəslində isə ölkə həyata keçirilən sosial tədbirlər çərçivəsində kimi əmək pensiyaları, sosial sığorta, təqaüdlərin verilməsi, bundan əlavə qaçqın və məcburi köçkünlərin, əlillərin sosial müdafiə məsələləri, gender siyasəti, uşaq hüquqları ilə bağlı məsələlər öz əksini tapmışdır.

Ümumiyyətlə, ölkəmizdə həyata keçirilən uğurlu sosial siyasət bu gün Azərbaycan vətəndaşının layiqli həyat səviyyəsinə nail olunması ilə nəticələnir. Bu gün ölkəmizdə mükəmməl sosial müdafiə, sosial təminat və sosial sığorta sistemi qurulmuşdur. Bu sistem irqindən, dinindən, dilindən və s. asılı olmayaraq bütün Azərbaycan vətəndaşlarının sosial probleminin həllində əhəmiyyətli təsirə malikdir. Dövlətin həyata keçirdiyi sosial siyasətin mühüm istiqamətlərindən biri də əlilliyin qarşısının alınması, reabilitasiyası, tibbi yardımın göstərilməsi, cəmiyyətə inteqrasiyası, sosial müdafiəsinin və təminatının gücləndirilməsidir. Əlillərin həyat fəaliyyətləri məhdud olduğundan onlar cəmiyyət həyatında sağlam insanlar kimi iştirak etmir, öz tələbatlarını ödəyə bilmirlər və nəticədə dövlətin qayğısına daha çox ehtiyac duyurlar. Buna görə də dövlət əlillərə diqqət və qayğını daha da gücləndirməli, onların rifah halının yüksəldilməsi üçün kompleks tədbirlər həyata keçirməlidir.

Dissertasiya işinin sonuncu fəslı “**Sosial siyasətin təkmilləşdirilməsi Azərbaycan Respublikasının dövlət təhlükəsizliyinin dayanaqlığının göstəricisi kimi**” adlanır. Bu fəslin “**Azərbaycan Respublikasında sosial inkişafın təkmilləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən sosial siyasət**” adlanan birinci yarımfəslində ölkədə mövcud sosial siyasətin daha da təkmilləşdirilməsi və vətəndaşların sosial vəziyyətinin daha yaxşılaşdırılması üçün həyata keçirilən sosial siyasət tədbirləri barədə məlumat verilmişdir.

Sosial siyasətin həyata keçirilməsi və təkmilləşdirilməsi fonunda təhsil, səhiyyə, mədəniyyət, idman, mənzil-kommunal və digər sahələrin də inkişafı vacibdir. Ümumiyyətlə, sosial müdafiə sisteminin gücləndirilməsi üçün sosial xidmətlərin təkmilləşdirilməsi daha vacibdir.

Sosial siyasətin ən əsas məqsədi cəmiyyətin həyatında sosial tarazlığı qorumaq, rifah səviyyəsinin yüksəlməsinə nail olmaqdan ibarətdir. Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün dövlət güclü sosial müdafiə və sosial təminat sisteminin qurulması; ərzaq təhlükəsizliyini təmin etməklə böhran, müharibə və s. bədbəxt hadisələr zamanı aclığın yaranmasının qarşısının alınması; vətəndaşların tibbi tələbatlarının ödənilməsi, xəstəliklərin qarşısının alınması; baş vermiş təbii və digər fəlakətlərin qarşısının alınması; vətəndaşların həyat səviyyəsinin qorunub saxlanılması üçün maddi vəsaitlərin ayrılması, sosial gərginliyin azaldılması kimi konkret tədbirləri həyata keçirir.

Sosial siyasət əhalinin mənafeyinin təmin edilməsi istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər sistemi olub mürəkkəb xarakterə və struktura malikdir. Həyata keçirilən sosial siyasət cəmiyyətin bütün sahələrinin inkişafını nəzərdə tutur və bu sahələrdə olan problemlərin aradan qaldırılmasında ədalətlik, bərabərlik prinsiplərinə əsaslanır.

Ölkə başçısı İlham Əliyevin dediyi kimi, dövlətimizin istəyi ondan ibarətdir ki, “xalqımız daha da yaxşı yaşasın, insanların rifah halı yaxşılaşsın, mövcud olan problemlər aradan qaldırılsın, sosial ədalət prinsipləri tam şəkildə bərqərar olsun. Bilirsiniz ki, Heydər Əliyevin siyasətinin əsas istiqamətləri məhz bunlar idi. Azərbaycanda sosial ədalət prinsipləri tam şəkildə bərqərar olmalıdır. İnsanları narahat edən problemlər aradan qaldırılmalıdır”¹⁷.

Dissertasiyanın üçüncü fəslinin ikinci yarımfəslı “**Milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində sosial siyasətin yeri**” adlanır. Bu

¹⁷ Mehdiyev R.Ə. Yeni siyasət: İnkişafa doğru. I cild, Bakı: 2008 “Oskar” NPM-nin mətbəəsi, s. 386,387

yarımfəsildə sosial siyasət milli təhlükəsizliyin təmin edilməsində iştirak edən əsas amillərdən biri kimi araşdırılmışdır.

Ümumilikdə, elmi ədəbiyyatda “ təhlükəsizlik “ anlayışı ilk dəfə XII əsrdə Avropada işlədilmişdir. O vaxtdan bu anlayış insan mənəviyyatını hər cür təhlükədən qorumaq mənasını vermişdir. Lakin bu anlayış XVII əsrə kimi az işlədilmişdir. “Təhlükəsizlik” mahiyyət etibarilə insanların fiziki mövcudluqlarına zərərli təsir göstərən amillərdən sığortalanmış həyat şəraitinin yaradılmasına və hər hansı təhlükədən müdafiə edilməsinə yönəldilən tədbirlərin məcmusunu özündə əks etdirir¹⁸.

Təhlükəsizliyin əsas məqsədi dövlətin milli maraqlarını qorumaq və bu maraqlar çərçivəsində inkişafı nəzərdə tutan normal mühitin yaradılmasıdır. Milli təhlükəsizliyə müxtəlif sahələrdə təhdidlər olur ki, onlardan biri də sosial sahədir. Milli təhlükəsizliyə sosial sahədə əsas təhdidlər aşağıdakılardır:müxtəlif sosial təbəqələr arasında qütbləşmənin kəskin hal alması, yoxsulluq və işsizliyin aradan qaldırılması üçün həyata keçirilən tədbirlərin nəticəsiz qalması; sosial hüquqların pozulması. Bu amil vətəndaş narazılıqlarının artaraq geniş etiraz dalğalarına çevrilməsinə gətirib çıxarmaqla təhlükəsizlik maraqlarına çox ciddi zərbə vurur; demoqrafik vəziyyətin kəskinləşməsi və nəzarətsiz miqrasiya proseslərinin intensivləşməsi; əhəlinin fiziki sağlamlığının təmin edilməsi üçün vacib tədbirlərin görülməməsi; sosial müdafiə sisteminin zəifliyi. Bu təhdidlərin aradan qaldırılması üçün bir sıra sosial tədbirlərin -milli gəlirlərin ədalətli bölünməsi və yoxsulluğun aradan qaldırılması; sosial müdafiə və işçilərin müdafiəsi; işsizliklə mübarizə; sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması; sosial sabitlik və sülhün təminatı və s. həyata keçirilməsi vacibdir.

Bu fəslin “**Vətəndaşların sosial təminatının yüksəldilməsi dövlət təhlükəsizliyinin qarantı kimi**” adlı sonuncu yarımfəslində isə sosial təminat sistemi geniş şəkildə araşdırılmışdı. Eyni zamanda həyat keçirilən uğurlu sosial siyasət strategiyası barədə ətraflı məlumat verilmişdir.

Sosial siyasətin aşağıda qeyd etdiyimiz bir sıra vəzifələri var ki, bu vəzifələrin həyata keçirilməsi nəticəsində cəmiyyətdə sosial sabitlik yaranır ki, bu da dövlətin təhlükəsizliyinin qorunmasında əhəmiyyətli rol oynayır: milli gəlirlərin ədalətli bölünməsi və yoxsulluğun aradan qaldırılması; sosial müdafiə və işçilərin müdafiəsi; işsizliklə mübarizə;

¹⁸ Abbasov İ. Ərəq təhlükəsizliyi və kənd təsərrüfatının prioritet istiqamətləri, Bakı: Elm və təhsil, 2011, s. 25

sosial-iqtisadi inkişafın təmin olunması; sosial sabitlik və sülhün təminatı. Dövlət insanlar arasında sinfi, irqi, dini, iqtisadi və s. vəziyyətinə görə hər cür ayrıseçkiliyin qarşısını almalı, cəmiyyətdə sülhün qorunmasına çalışmalıdır. Qeyd olunanlar demokratik dövlətlərin öz təhlükəsizliyini, sosial maraqlarını təmin edərkən xüsusi önəm verdiyi məsələlərdir. Bu tədbirlərin həyata keçirilməsi dövlətin dayaqlarını möhkəmləndirməklə yanaşı təhlükəsizliyini də təmin edir.

Sosial siyasətin mühüm elementlərindən biri də sosial sığortadır. Sosial sığorta — nəzərdə tutulmuş hallarda fiziki şəxslərin itirilmiş əmək haqlarının, gəlirlərinin və ya əlavə xərclərinin kompensasiya edilməsinə, habelə itirilməsinin qarşısının alınmasına yönəldilmiş təminat formasıdır. Sosial sığorta hadisəsi - elə bir haldır ki, onun baş verməsi ilə sığorta olunanın sığorta təşkilatından sığorta ödəməsi almaq hüququ yaranır¹⁹.

Ölkədə son 10 il ərzində reallaşdırılan sosial-iqtisadi islahatlar ölkəmizdə qısa müddət ərzində makroiqtisadi sabitliyin təmin edilməsinə təsir göstərmiş, iqtisadiyyatın dinamik inkişafına səbəb olmuşdur. Bu tədbirlər nəticəsində isə əhəlinin həyat səviyyəsində köklü dəyişikliklər baş vermişdir.

Bu gün Azərbaycanda sosial sferada həqiqətən çox uğurlu islahatlar həyata keçirilməkdədir. Ölkəmizin sürətli iqtisadi inkişafı əhəlinin firavanlığına yol açan sosial siyasətin uğurla həyata keçirilməsinə birbaşa təsirini göstərir. Prezident İlham Əliyev: “Azərbaycanda siyasi islahatlar çox sürətlə aparılır. Bu da bizim prinsiplial və düşünülmüş seçimidir. İqtisadi islahatlar və siyasi islahatlar ölkəmizin inkişafı üçün çox möhkəm zəmin yaradır. Biz bu iki amili bərabər, paralel şəkildə həyata keçiririk və bu gözəl zəmin əsasında güclü dövlət quruculuğu prosesi gedir. Bu zəmin əsasında Azərbaycanda güclü sosial siyasət aparılır”²⁰.

Qeyd etmək lazımdır ki, təhlükəsizliyimizin qarantı olan sosial siyasət strategiyası bu gün də tam gücü ilə həyata keçirilməkdədir. Ölkəmizdə sosial siyasət sahəsində aparılan ən uğurlu addımlardan biri də aztəminatlı ailələr üçün sosial evlərin tikilməsidir. Bunun üçün bu il aprelin 11-də Prezident İlham Əliyevin fərmanına əsasən Mənzil İnşaatı Dövlət Agentliyi yaradılıb. Bu mənzillər vətəndaşlara kirayə müqaviləsi əsasında veriləcək. Vətəndaşlar müəyyən müddət orada yaşayıb,

¹⁹<http://muhasib.az/vergiler/sosial/sosial.php>

²⁰Mehdiyev R.Ə. Yeni siyasət: İnkişafa doğru. II cild, Bakı: 2008 “Oskar” NPM-nin mətbəəsi, s. 257

müqaviləyə uyğun olaraq, ödənişi bitirdikdən sonra həmin evlərə sahiblənə biləcəklər.

“Nəticə” hissəsində müəllif gəldiyi qənaətləri, nəticələri əks etdirmişdir. Burada ölkəmizin sosial-siyasi inkişafı və təhlükəsizliyin təmin edilməsində bu inkişafın rolu barədə də ətraflı məlumat verilmişdir. Eyni zamanda, burada qeyd edilir ki, sosial-siyasət və onun dövlət təhlükəsizliyində rolu barədə aparılan araşdırma həyata keçirilən praktik fəaliyyətlə yanaşı real və əsaslı elmi mənbələrə də söykənir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu aşağıdakı nəşrlərdə öz əksini tapmışdır:

1. О путях совершенствования социальной политики как составной части национальной безопасности страны.//«Научно-издательский центр «Социосфера» Факультет бизнеса Высшей школы экономики в ПРАГЕ Факультет управления Белостокского технического университета Пензенская государственная технологическая академия информационный центр «МЦФЭР» Ресурсы образования» – участника международной научно-практической конференции Социально-экономические проблемы современного общества 1-2 июня 2012. с.67-70.

2. Sosial siyasətin həyata keçirilməsində dövlətin rolu//Müasir dünyada integrasiya və müqavimət prosesləri. Beynəlxalq Elmi Konfrans. Bakı, Azərbaycan Universiteti, 9 iyun 2012-ci il

3. Azərbaycan cəmiyyətində inkişafın dayaq nöqtəsi sosial siyasət strategiyası. Təhsilin yeniləşməsi və inkişaf etdirilməsində beynəlxalq meyillər: kredit sistemində qiymət, dəyər və keyfiyyət. Beynəlxalq Simpozium. 23-24 noyabr 2012-ci il, s.149-150.

4. Development of populations social protection in the republic of Azerbaijan //Azerbaijan and Azerbaijanis. N3-4 vol.113-114, Baku-2012, 133-136.

5. Müstəqillik dövründə Azərbaycan Respublikasının sosial siyasəti// Tarix və onun problemləri. Akademik Ziya Bünyadovun 90 illik yubliyinə həsr olunmuş xüsusi buraxılış. Bakı: 2012, s.272-275.

6. Совершенная социальная политика как составная часть национальной безопасности страны//Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики издательства грамота 7(21) 2012, часть 3. с.133-137.

7. Видимые и невидимые стороны социальной политики// ГІЛЕЯ. Выпуск 63 (№8) / КИІВ 2012, с.701-704.

8. Müasir Azərbaycanda sosial siyasət prioritet məsələ kimi// Elmi əsərlər. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. AMEA FHI, № 1 (18), Bakı, 2012, s.241-245.

9. Milli təhlükəsizlikdə sosial siyasətin yeri və rolu. Dirçəliş XXI əsr, Bakı, 2012, s.336-343.

10.Azərbaycan Respublikasında qaçqın və məcburu köçkünlərin sosial təminatı.Elmi əsərlər məcmuəsi. Bakı, №2 (19) 2012, s.10-16.

11. Azərbaycan Respublikasında əlillərin sosial müdafiəsini, təhlükəsizliyini təmin edən dövlət siyasəti//Journal of Qafqaz University – Economics and Administration. №34, 2012, s.123-130.

12. Dövlət sosial siyasətin başlıca subyekti kimi//Sivilizasiya. Elmi nəzəri jurnal.Bakı Avrasiya Universiteti,№3, 2013, s. 124-130.

13.Dövlət təhlükəsizliyində sosial təhlükəsizlik və ərzaq təhlükəsizliyi problemi// Elmi əsərlər. Məcmuə. H.Əliyev adına Ali Hərbi Məktəb.№1 (20) 2013, s. 21-26.

14. Azərbaycan Respublikasının sosial siyasətinin inkişafında beynəlxalq əməkdaşlığın rolu//Əmək və sosial münasibətlər. №1(01) 2014, s. 70-76 .

Место и роль социальной политики в государственной безопасности Азербайджанской Республики

РЕЗЮМЕ

Первая глава работы называется «Теоретико-методологические аспекты социальной политики». Эта глава состоит из трех параграфов, в которых рассматриваются проблемы развития социальной политики и понятие социальной стабильности, задачи и механизмы реализации социальной политики, социальная политика как одно из основных направлений государства со ссылкой на различные научные источники. В первом параграфе первой главы под названием «Историческое развитие социальной политики и понятие социальной стабильности», говорится об образовании социальной политики и ее историческом развитии, рассматриваются понятия социальной стабильности, социального благосостояния, социальной справедливости и дается обширная информация о работах проводимых в стране по претворению в жизнь в этих областях. Во втором параграфе под названием «Социальная политика: задачи и механизмы реализации» рассматриваются теоретические и методологические направления изучения феномена социальной политики, а также задачи и механизмы социальной политики. Третий параграф называется «Социальная политика как одно из основных направлений государства». В ней дается обширный анализ понятия государства, формирующихся по этому вопросу в различное время мнений, объектов и субъектов государства, функций государства, форм управления государства и т.д.

Вторая глава диссертации называется «Основные особенности социального положения в стране после восстановления государственной независимости в Азербайджанской Республике». В ней также три параграфа в которых рассматриваются проблемы социальной политики, уровень развития национального благосостояния, основные особенности социального положения граждан страны в годы независимости Азербайджанской Республики. В первом параграфе этой главы под названием «Социальная политика Азербайджанской Республики в период независимости» рассматриваются трудности,

с которыми столкнулась наша страна после завоевания независимости, социальный кризис охвативший страну в результате оккупации наших земель и внутренних распрей. Здесь говорится об основном повороте событий в стране после прихода к власти Общенационального лидера Гейдара Алиева, его успешной политики по устранению социально-экономических и политических проблем в стране. Во втором параграфе этой главы под названием «Проблемы развития уровня национального благосостояния» на передний план выдвинуты проблемы, которые мешают росту социального положения и благосостояния народа, анализируются социальные реформы, проводимые в стране по устранению этих препятствий и улучшению уровня благосостояния в стране. В последнем параграфе второй главы под названием «Основные особенности социального положения граждан Азербайджанской Республики» нашли отражение такие вопросы, связанные с претворением в жизнь в рамках социальных мероприятий, как трудовые пенсии, социальное страхование, выдача пособий, а также вопросы социальной защиты беженцев, вынужденных переселенцев и инвалидов, гендерная политика, право детей и т.д.

Третья глава диссертации под названием «Усовершенствование социальной политики Азербайджанской Республики как показатель устойчивости государственной безопасности» также состоит из трех параграфов. В ней дается сравнительный анализ таких вопросов, как социальная политика, проведенная в жизнь в направлении усовершенствования социального развития в Азербайджане, место социальной политики в обеспечении национальной безопасности, повышение социального обеспечения граждан как гарантия государственной безопасности.

Melikli Gunel Gurbanali

The place and role of social politics in the state security of the Republic of Azerbaijan

SUMMARY

The first chapter of the work is titled as “Theoretical and methodological aspects of social politics”. This chapter includes three paragraphs. In these paragraphs the history of social politics, its development, and notion of social stability, the duties of social politics and mechanisms of realization, issues of social politics as one of the main directions of the state were investigated relying on different scientific sources. In the first paragraph of Chapter I titled “Historical development of social politics and notion of social stability” creation of social politics and passed history of development, social stability, social welfare, social justice concepts have been investigated, a broad information on works carried out in our country in these spheres is given. The second paragraph of the above mentioned chapter is called “social politics: duties and mechanisms of realization.” In this paragraph the theoretical and methodological aspects of studying a phenomenon of social politics are researched, duty and mechanisms of social politics are studied. And the last paragraph of the Chapter I is titled as “Social politics as one basic direction of the State”. In this paragraph the notion of state, the opinions on this concept shaped in different periods, the object and subject of the State, functions of the State, the forms of state government have been thoroughly researched.

Chapter II of the thesis is titled “The basic features of social conditions in the country after restoration of state independence of the Republic of Azerbaijan. This chapter also consists of three paragraphs. In this chapter social politics of the Republic of Azerbaijan in the period of independence, the problems of development of the level of the national welfare, the basic properties of social conditions of the citizens of Azerbaijan have been analyzed. In the first paragraph of this chapter called as “Social politics of the Republic of Azerbaijan in the period of independence”. The difficulties that faced our country after gaining its independence, occupation of our lands and inner contradictions leading as a result to social crisis were widely examined. At the same time, the sound turning point in our country following the return of the National Leader, to the power the successful politics held by the Great Leader

towards solution of the existing social and economic, political problems have been widely investigated. The second paragraph of this chapter in thesis is called “The problems of development of the national welfare level. In this paragraph the main problems preventing the development of social condition and welfare in the country are put forward, the social reforms carried out towards removing these obstacles and lifting the level of welfare have been analyzed. At the same time information is given on the measures undertaken for the purpose of removing unemployment, poverty and other similar problems. And in the final of Chapter III, titled “The basic features of social conditions of the citizen of the Republic of Azerbaijan”, labour pensions, social insurance, granting pensions, in addition the problems of social protection of the refugees and the forced migrants, the issues of social protection of the disabled persons, gender policy, those associated with child’s rights in the frame of social measures taken in the country have found their reflection.

Format 60x80 1/16
AMEA-nın mətbəəsində çap olunub.
Sayı: 100 nüsxə.

На правах рукописи

Меликли Гюнель Гурбанали кызы

**МЕСТО И РОЛЬ СОЦИАЛЬНОЙ ПОЛИТИКИ В
ГОСУДАРСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

Специальность: 5908.01- Политическая теория

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

**на получение ученой степени доктора философии по
политическим наукам**

БАКУ-2016